

В. А. Шпакоўская

**Установа адукацыі «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя А. А. Куляшова», кафедра замежных моў**

БЕЛАРУСКІЯ ЛІТАРАТУРНЫЯ АФАРЫЗМЫ СА СТРУКТУРАЙ ПРОСТАГА СКАЗА З АДНАРОДНЫМІ ЧЛЕНАМІ

В статье характеризуются белорусские литературные афоризмы со структурой простого предложения с однородными членами, описываются различные виды связи между однородными членами, показывается их влияние на стилистическую окраску афоризмов.

The article analyzes the Belarusian literary aphorisms having the structure of a simple sentence with homogeneous parts, describes different kinds of relations between homogeneous parts, shows their influence on connotation of aphorisms.

Ключевые слова: афоризм, однородные члены предложения, связь, структура, простое предложение, синтаксическая конструкция, белорусский язык.

Key words: aphorisms, homogeneous parts of a sentence, relation, structure, simple sentence, syntactic construction, Belarusian.

Вывучэнне беларускай літаратурнай афарыстыкі з'яўляецца адным з актуальных пытанняў сучаснага беларускага мовазнаўства [1] і адным з кірункаў навуковых лінгвістычных даследаванняў у МДУ імя А. А. Куляшова [2].

Сярод беларускіх літаратурных афарызмаў, якія з'яўляюцца часткай падсістэмы афарыстычных адзінак беларускай мовы [3], сустракаецца шмат выказванняў са структурай простага сказа, ускладненага разнастайнымі сінтаксічнымі канструкцыямі.

Беларускія літаратурныя афарызмы са структурай простага сказа з аднароднымі членамі складаюць 63,0% ад агульнай колькасці беларускіх літаратурных афарызмаў са структурай простых сказаў ускладненай будовы.

Аднародныя члены адыгрываюць важную стылістычную ролю ў простых сказах, дзе ўжываюцца “для пералічэння паняццяў, пабудовы логікі выказвання і інш. Аднародныя члены сказа ў афарызмах заўсёды эмацыянальныя і дапамагаюць ствараць асобныя тropy і фігуры, у прыватнасці, градацыю і эпітэт” [4, с. 155]. Аднародныя члены ў афарызмах, са структурай простага сказа, выкарыстоўваюцца для больш вобразнага, яскравага выражэння думкі. З іх дапамогай могуць утварацца цэлыя ланцужкі эпітэтаў, якія не толькі надаюць выразнасць афарыстычнаму выказванню і эмацыянальна ўзмацняюць яго змест, але і садзейнічаюць выўленню аўтарскай ацэнкі рэчаіснасці, дазваляюць аўтару ў гранічна сціслай форме абагульніць асноўныя рысы той ці іншай з'явы, напр.: *Кожны чалавек носіць у сабе ненапісаную кнігу — кнігу цікавую, непаўторную (М. Танк); Час — непадкупны / І справядлівы суддзя! (М. Танк); Вывучай жывіце не зверху, а з сярэдзіны (Я. Брыль); Векавечны толькі край, і далеч, / І жоўты ліст на зелены траве (У. Караткевіч).*

Трэба заўважыць, што аднародныя члены сказа заўсёды семантычна непарыўна звязаны з “ключавым” кампанентам афарызма – словам або сэнсава непадзельным спалучэннем слоў, якім называецца або якім адлюстроўваецца прадмет афарыстычнай думкі. Аднародныя члены сказа або характарызуюць, тлумачаць ці дапаўняюць сэнс ключавых слоў, або самі з’яўляюцца ключавымі словамі, напр.: *Без кахання ічасця, долі / Няма на зямлі (Я. Купала); Мары і сапраўднасць – вельмі розныя рэчы (Я. Колас); Шчасце — / Жыць, працаваць з чалавекам сумленным (М. Танк).*

Аднароднымі могуць быць як галоўныя члены простага сказа, так і даданыя, напр.: *І нашы назвы носяць рэкі, / Лясы, азёры, гарады... (Я. Колас); Дык хай справяць нам ігрышча / Вецер, хмара і пярун... (Я. Колас); Душа вяртаецца дадому / Да першавоч, / Да першасноў (Р. Барадулін).*

Аднародныя члены ў межах афарызмаў могуць аб’ядноўвацца пры дапамозе злучнікаў, бяззлучнікавай або камбінаванай сувязю. Розныя віды сувязі паміж аднароднымі членамі надаюць афарызмам адпаведныя стылістычныя рысы.

Сказы з аднароднымі членамі, аб’яднанымі злучнікавай сувязю, складаюць 36,0% ад агульнай колькасці афарызмаў, пабудаваных па мадэлі ўскладненага простага сказа. Паміж аднароднымі членамі, аб’яднанымі злучнікавай сувязю, у афарыстычных выслоўях могуць існаваць спалучальныя, супраціўныя, раздзяляльныя, супастаўляльныя і далучальныя адносіны, якія выражаюцца шэрагам адпаведных адзіночных або парных злучнікаў.

1. Спалучальныя адносіны паміж аднароднымі членамі сказа, аб’яднанымі злучнікавай сувязю, з’яўляюцца найбольш прадуктыўнымі ў беларускіх літаратурных афарызмах і актуалізуюцца дзякуючы наступным спалучальным злучнікам, якія надаюць афарыстычным выслоўям адметную семантычную і стылістычную афарбоўку:

а) адзіночны злучнік *і* надае пералічэнню з’яў або прымет адценне канчатковасці, падкрэслівае неістотнасць не адлюстраваных у афарызме сумежных з’яў і характарыстык, напр.: *На ўсё была прычына / І адпаведная часіна (Я. Колас); Жыццё — неаплатны і спадчынный доўг (М. Танк);*

б) паўторны злучнік *і* акцэнтуюе ўвагу на аднолькавай важнасці, істотнасці пералічаных з’яў або прымет, надае афарыстычнаму выслоўю экспрэсіўную афарбоўку, напр.: *Жыццё пражыць не поле перайсці... / Ды ўсе і поле, і жыццё праходзяць (М. Рудкоўскі); Дзеці — / І Гасподні дар, і кара / Усім бацькам за іхныя грахі (Р. Барадулін);*

в) паўторны саюз *ні ўзмацняе адмаўленне і адначасова дакладна абмяжоўвае кола з’яў і прымет, аб якіх паведамляецца ў афарызме, напр.: Ні гонару, ні хвалы той / У барацьбе няма такой... (Я. Колас); Слоў не крышыць ні век, ні тапор (Я. Купала).*

2. Супраціўныя адносіны паміж аднароднымі членамі сказа, аб'яднанымі злучнікавай сувяззю, адлюстроўваюць у афарызмах кантраст, супрацьлегласць паміж пэўнымі прадметамі або з'явамі і маркіруюцца супраціўнымі злучнікамі *а, ды, але* напр.: *Усе шляхі прыводзяць не да Рыма, / А да родных вербаў і бяроз (У. Караткевіч); Заўсёды дурні лічаць дурнямі другіх, ды толькі не сябе (П. Панчанка); Каханне — радасць, а не плаха (Н. Мацяш); Письменник і навуковая творчасць — душэўная хвароба, але высакародная хвароба (В. Каваленка).*

3. Раздзяляльныя адносіны паміж аднароднымі членамі сказа, аб'яднанымі злучнікавай сувяззю, сустракаюцца ў тых выпадках, калі аўтар афарызма выказвае здагадку або характарызуе пэўныя з'явы, і выражаюцца злучнікамі *ці або то* (адзінкавымі або парнымі), напр.: *Нашы здабыткі і страты не маюць нейкай паасобнай ці непадзельнай з намі цаны (М. Стральцоў); І вочы новых пакаленняў / Жыццё прадкажуць нам ці смерць! (І. Багдановіч); Жыццё — то ўзвышша, то правал (Р. Баравікова).*

4. Супастаўляльныя адносіны паміж аднароднымі членамі сказа, аб'яднанымі злучнікавай сувяззю, выражаюцца ў афарыстычных выслоўях пры дапамозе парнага злучніка *хоць...*, *ды*, напр.: *Хоць мова наша не царская, / Ды гаспадарская (В. Дашкевіч).*

Сказы з аднароднымі членамі, аб'яднанымі бяззлучнікавай сувяззю, складаюць 19,0% ад агульнай колькасці афарызмаў, пабудаваных па мадэлі ўскладненага простага сказа. Бяззлучнікаявая сувязь паміж аднароднымі членамі выкарыстоўваецца галоўным чынам для стварэння эфекту градацыі адлюстраваных у іх паняццяў, напр.: *Чамусьці ўсё судзяць па законах божых, панскіх, дзяржаўных, толькі не па чалавечых (М. Танк).*

Сказы з аднароднымі членамі, аб'яднанымі камбінаванай сувяззю, складаюць 8,0% ад агульнай колькасці афарызмаў, пабудаваных па мадэлі ўскладненага простага сказа. Камбінаваная сувязь аднародных членаў сумяшчае ў сабе як злучнікавую, так і бяззлучнікую, напр.: *Ніхто не мае права жыць з Паэтам, / кахаць, пакутаваць і раўнаваць яго (А. Сыс); Нам, як пачатак буквара, — / Свято, Любоў і Годнасць (Я. Янішчыц).*

Ужыванне прыназоўнікаў пры аднародных членах, аб'яднаных рознымі відамі сувязі (9,0%), у літаратурных афарызмах, пабудаваных па мадэлі ўскладненага простага сказа, мае характэрную асаблівасць. Так, у большасці выпадкаў прыназоўнік паўтараецца пры кожным слове ў шэрагу аднародных, што дазваляе “асабліва падкрэсліць” не толькі “значэнне таго, што выражае кожны з аднародных членаў сказа” [5, с. 182], але і важнасць кожнага з паняццяў, выражаных аднароднымі членамі, у складзе афарызма, напр.: *Не цурайцеся роднай песні / У шчасці і ў жалобе (Я. Купала); І ў няшчасці, і ў радасці без дружбы чалавеку нельга быць (К. Чорны).* Элімінацыя прыназоўнікаў пры другім і наступных словах у шэрагу

аднародных членаў сустракаецца пераважна ў вершаваных афарызмах і абумоўлена патрабаваннямі рытмікі, напр.: *Камнем кідаюць пасля дружбы, / Пасля кахання і знявагі... (М. Танк); Трэба заўсёды ўзводзіць масты / З надзей, / Летуценняў / І песень (М. Танк)*.

Афарыстычныя выслоўі, якія пабудаваны па мадэлі простага сказа ўскладненай будовы, складаюць амаль палову ад агульнай колькасці беларускіх літаратурных афарызмаў з сінтаксічнай структурай простага сказа, а асноўнымі элементамі ўскладнення простага сказа ў афарыстычных выслоўях з'яўляюцца (паводле памяншэння прадуктыўнасці) аднародныя члены сказа (63,0%).

Літаратура

1. Іваноў, Я. Я. Афарыстыка беларускай мовы: выбраныя даследаванні і матэрыялы (1960–2014) / Я. Я. Іваноў // Даследаванні па германскай і славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica : зб. навук. арт. / пад рэд. Я. Я. Іванова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2015. – Вып. 6. – С. 249–275.

2. Іваноў, Я. Я. Фразеалогія, парэміялогія, афарыстыка беларускай мовы і іх сувязі з іншымі мовамі як напрамак даследаванняў навуковай школы па беларускаму і агульнаму мовазнаўству ў МДУ імя А. А. Куляшова (1995–2015) / Я. Я. Іваноў // Ітогі навуковых ісследованияў у вучэных МГУ ім. А. А. Кулешова 2015 г. : материалы науч.-метод. конф., Могилев, 25 января – 4 февраля 2016 г. / Могилевский гос. ун-т им. А. А. Кулешова ; под ред. Е. К. Сычовой. – Могилев, 2016. – С. 91–93.

3. Іваноў, Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове : манаграфія / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – 208 с.

4. Королькова, А. В. Русская афористика / А. В. Королькова. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 344 с.

5. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка беларускай мовы / М. Я. Цікоцкі. – Мінск : Універсітэцкае, 1995. – 294 с.